
Mentofaktúra folyóirat

-filozófia és Coaching

<http://www.mentofaktura.hu>

Kádár Caling

Adalékok a fogyasztói lét
ontológiájához

Dr. Kollár József- Dr. Rusznák
Tamás

Coach képzés

<http://www.szervezetepites.hu>

Boldogságtréning

<http://www.acoach.hu>

DR. KOLLÁR JÓZSEF- DR. RUSZNÁK TAMÁS

KÁDÁR CALLING

ADALÉKOK A FOGYASZTÓI LÉT ONTOLÓGIÁJÁHOZ

Egy gondnok naplójából

Ma már nem igen vitatja senki, hogy - tartalmilag, hatásait tekintve - nagy valószínűséggel évekig elhúzódó, súlyos gazdasági recesszióra kell felkészülnünk. A Commerzbank szakértői szerint csupán 2009 végéig minimum 10 500 milliárd dollárnyi veszteséget lesznek kénytelenek a válság hatására elkönyvelni a gazdasági szereplők világszerte. Az eurózóna országainak ipari termelése a tíz évvel ezelőtti szintre esett vissza. Alapvetően nem jobb a helyzet az Unió egészében sem. Az idej amerikai költségvetési hiány várhatóan a négyszeresére növekszik a tavalyi, már akkor is rekord nagyságú 454 milliárd dollárról. A megszűnő munkahelyek, a termelés erőteljes visszaesése miatt csökkenő adóbevételek mellett a válságkezelés, a növekvő munkanélküli-járadékok és egészségügyi kiadások hatalmasra növelik az állami adósságokat. A pénzügyi szektor (bankok, befektetési alapok, biztosítók, nyugdíjalapok és más pénzügyi szolgáltatók) várható hitelezési és (tőke)piaci vesztesége 2010-ig, a világ egészében 4100 milliárd dollár lehet. Ha sikerül is - talán az idén - megállítani a gazdaság zuhanását, a kilábalás és a rendkívüli mértékűre növekvő államadósságok felszámolása is hosszú, nehéz és bonyolult feladat lesz. Mindez számos ponton gyakorol hatást az emberek mindennapi életére. Hatalmas vállalati és banki veszteségek, szűkülő források, erőteljesen visszafogott beruházások, csökkenő keresetek és drasztikusan növekvő munkanélküliség, nagyobb bizonytalanság, visszaeső fogyasztás, hogy csak néhány alapvető hatást említsünk. A CNN által tavasszal megkérdezett amerikaiak negyvenöt százaléka gondolta úgy, hogy a gazdasági világválság által sújtott amerikai gazdaság az elkövetkezendő években sem lesz képes szabadulni a depressziótól. A hivatkozott közvélemény-kutatás szerint tíz megkérdezettből kilenc gondolta úgy, hogy az ország gazdaságát a szegénység jellemzi, és csupán tizenegy százalékuk feltételezi, hogy Amerika pénzügyi helyzete kielégítő. A különböző - fogyasztási - felmérések egyértelműen mutatják, hogy az emberek a válság közvetlen és közvetett hatásainak eredményeképpen csökkenteni szándékoznak és csökkentik is a fogyasztásukat. A lakossági fogyasztás számottevő csökkenése részben a drágább hiteleknek, részben az ingatlanok jelentős értékcsökkenésének is köszönhető, mivel ezek elbizonytalanítják az embereket, mérséklük a fogyasztási kedvüket. Mind Amerikában, mind Európában tízszer annyian tervezték, hogy 2009-ben visszafogják fogyasztásukat, mint ahányan növelni szándékoztak.

Nagyon kevés szakértő van, aki felelősen becslésekbe mer bocsátkozni arról, hogy pontosan mi, milyen mértékben és mikor fog történni a következő hónapokban, években. A vélemények, jóslások

Mentofaktúra folyóirat

-filozófia és Coaching

<http://www.mentofaktura.hu>

Kádár Caling

Adalékok a fogyasztói lét
ontológiájához

Dr. Kollár József- Dr. Rusznák
Tamás

Coach képzés

<http://www.szervezetepites.hu>

Boldogságréning

<http://www.acoach.hu>

igen eltérőek. Ami már biztos, hogy sok termelő üzem áll le, sok cég megy csődbe, munkahelyek szűnnek meg, és számottevően csökkennek a jövedelmek. Az állami bevételek a csökkenő adóbevételek hatására ugyancsak visszaesnek, miközben a kiadások - a pénzügyi és egyéb intézményrendszerek működőképességének fenntartása, a gazdaság élénkítése miatt - jelentősen növekednek. A befektetési alapokban, nyugdíjalapokban stb. elhelyezett megtakarítások jelentős része leértékelődött, elillant. Talán most válik pregnánsan kézzelfoghatóvá, hogy a megszokottat már nem lehet folytatni?!

Amerikai hiperrealitás

Ha általánosabb ontológiai körképet akarunk festeni, akkor a fogyasztásra épülő modell válságát kell egy bizonyos aspektusból bemutatnunk. A fogyasztói kultúrában, bizonyos értelemben, mindenki fogyasztó, még az is, aki a fogyasztásellenes identitások fogyasztója. Lényegi ismérve a fogyasztói „lét elviselhetetlen könnyűségéből” származó szabadság. A fogyasztó szabadsága a magánszférában teljeseedik ki: a fogyasztásnak a fogyasztás által generált mátrixában - saját anyagi határai között - mindenki szabadon dönthet arról, hogy mely javakat és szolgáltatásokat választja, vagyis, hogy mire költi a pénzét. A választás autonómiáját, a szabad piac lényegéből adódóan, elvben senki sem korlátozhatja: azt veszünk, amit szabad akaratunkból választunk, és azt választjuk, amiről úgy érezzük, hogy „fogyasztói önrendelkezésünk” tudatában meg kell vennünk. A magánszféra ontológiáját (vagyis a van-t) a fogyasztás különféle rítusai, ünnepei, szimbólumai kapcsolják össze az autonóm döntések (a kell) világával. A szabad választás értelmet ad a magánszférának, és felértékeli azt, a magánszféra pedig a fogyasztás rítusain keresztül megalapozza az autonóm döntéseknek teret adó mátrixot. A Wachowski fivérek filmjében Cypher miközben arról tárgyal Smith ügynökkel, hogy miként árulja el a mártix hatalma ellen szegülő Morpheust és társait, a következőket mondja. „Sem mire sem akarok emlékezni. Egyáltalán sem mire. Érti? Gazdag akarok lenni. Tudja, valaki olyan, aki fontos, mint a színészek. (...) Visszaprészelem magam az egyik skatulyába, maga meg visszaköt a mátrixba.” A filmbéli emberek kapszulákban fekvé energiát termelnek a mátrix számára, miközben azt az illúziót keltik bennük, hogy szabad fogyasztókként élnek mindennapjaikat a „vágytól vágyig” létező hipervalóságban.

A hipervalóság első ábrázolói a hiperrealista festők voltak. A festményeik elkészítése során nem a valóságot utánozták, hanem fotókból, diákból, nyomtatott képekből indultak ki. Műveik azt a módot ábrázolták, ahogyan a világot reprezentálják: hidegen, semlegesén, részvétlenül. A hiperrealista festők szemüvegén keresztül vált először láthatóvá a hiperrealitás léte. Nekik köszönhetjük, hogy a fogyasztás mátrixát képesek vagyunk hiperrealitásként azonosítani. Baudrillard (1996a) olvasatával szemben a mi értelmezésünkben az, hogy nem válik világunk totálisan hiperreálissá, egyebek mellett a kontrollált, kalkulálható,

Mentofaktúra folyóirat

-filozófia és Coaching

<http://www.mentofaktura.hu>

Kádár Caling

Adalékok a fogyasztói lét
ontológiájához

Dr. Kollár József- Dr. Rusznák
Tamás

Coach képzés

<http://www.szervezetepites.hu>

Boldogságtréning

<http://www.acoach.hu>

hatékony és előre jelezhető (egy szóval mcdonaldizált) világdaraboknak köszönhető. Vagyis korunkban együtt van jelen a valóságtól - esetenként és időlegesen - teljesen elszakadó globális tőkeáramlás, és a Big Mac index jéghideg kontrollja. A vezető londoni gazdaságpolitikai hetilap, a THE ECONOMIST a Big Mac-et használja a javak és szolgáltatások árainak összehasonlító kosaraként. Mivel a McDonald's nagy méretű szendvicseiben mindenütt ugyanazok az összetevők találhatók, az éhségcsillapítás mellett, a megélhetési alapköltségek vásárlóerő-paritásos összehasonlításának hasznos kiegészítő eszköze. Az persze igaz, hogy a mcdonaldizált terek igazsága lapos, ízetlen és nyilvánvaló (ha éhes vagy, gyorsan lakj jól!). Mindkét összetevő gyökeretlen abban az értelemben, hogy hidegen hagyja őket, (akár a hiperrealistákat a valóság) „az esztétika és az értelem, a kultúra, az ízek és a csábítás”. (Baudrillard, 1996, 155.) Egy európai értelmiségi létforma felől nézve Amerika a magaskultúra felszámolásának világa. Egyes neopragmatista gondolkodók szerint (pl. Richard Shusterman) viszont a magas- és a tömegkultúra izgalmas interakciójának dinamikus változó terepe. Andy Warhol, amikor néhány évvel halála előtt megkérdezték tőle, hogy milyen sírfeliratot választana, egyetlen szót jelölt meg: figment (kitaláció, koholmány). Itt nem csupán saját életére reflektált (például arra, hogy miként vált hirtelen a Metropolitan Operába bérletet váltó reklámgrafikus látszólag naiv popsztárrá), hanem pontosan megragadta a hiperrealitás lényegi vonását. A média által gyártott fotókból készült szitanyomatai a fikciók fikciói, hiszen az eredeti fotók is a sztárcsinálók „belőtt” lencséjén keresztül mutatták be a hírességeket. Warhol szitái miközben elszemélytelenítenek, rámutatnak a szokásos reprezentációk közhelyszerű voltára, a hiperrealitás elsőbbségére. A színes szitanyomatai a sztárokat dekorációkká változtatják, és az ismétlés révén rádöbbenenek arra, hogy a replikák olykor eredetibbek, mint az eredetijük. Ridley Scott SZÁRNYAS FEJVADÁSZa szerintünk Warhol művészetét izgalmasan megvilágító replika. Philip K. Dick ÁLMODNAK-E AZ ANDROIDOK ELEKTROMOS BÁRÁNYOKRÓL? című regényében, mely a film pretextusa, Rick Deckard fejvadász emberszabású androidok nyomába ered, hogy a fejpénzen lecserélhesse elektromos bárányát egy valódira. A sorozatgyártott replikák (NEXUS 6-7) egyre emberibbekké válnak, míg a valódi emberek hangulatszabályozókra és egyéb gépekre kötött kvázirobotokká silányulnak. Deckard feladata épp olyan nehéz, mint a Heinz-féle paradicsomos ketchup dobozoknak mint műalkotásoknak és valóságos párdarabjaiknak az elkülönítése, hiszen ő sem tudja megkülönböztetni az androidokat a valódi emberektől, az igazi állatokat replikáiktól. Deckard a film végén egy „érzékeny zongorázó” androidnővel, azaz eredeti másolattal szárnyal tovább az ismeretlen felé, miközben a figyelmes nézőben ott bujkál a kétely, hogy talán maga a főhős is android. Warhol szerint a másolat olykor eredetibb, mint a valóságos, a mesterséges izgalmasabb, mint a természetes. Andrew Warhol a olyan szárnyas fejvadász, aki miközben replikák után nyomozott New York diszkóiban, mozijaiban, divatbemutatóin, média eseményein és másutt, maga is „eredeti” FIGMENTté vált.¹⁴ A pénzügyi spekuláció által konstituált hipervalóság is gyakorta elszakad a gazdasági

Mentofaktúra folyóirat

-filozófia és Coaching

<http://www.mentofaktura.hu>

Kádár Caling

Adalékok a fogyasztói lét
ontológiájához

Dr. Kollár József- Dr. Rusznák
Tamás

Coach képzés

<http://www.szervezetepites.hu>

Boldogságtréning

<http://www.acoach.hu>

realitástól, ugyanakkor radikális változásokat képes előidézni benne. A pénzügyi piacok szereplői mint szárnyas fejedelmek a valódi piaci árakat szeretnék megkülönböztetni a szimuláltaktól. Például az értéktőzsde (vö. Soros, 78.) játékosainak célja, hogy kitalálják a cégek jövőbeli mérlegét, nyereségét, osztalékát. A jövőről alkotott előzetes feltételezések azonban alapjaiban változtatják meg azt. A jövőről vallott elképzeléseiket a résztvevők a tőzsdei árakban tárgyasítják, amelyek visszahatnak a gazdasági folyamatokra, vagyis a hiperrealitás mint a jövő szimulációja a valóságra. A cégek részvényeinek ára, mely a jövőbeli elvárásokat tükrözi, alapjaiban befolyásolja anyagi helyzetüket. Inkább a részvényárakat, mintsem a valódi gazdaság alakulását akarják előre jelezni. Amikor a hiperrealitás és a valóság közötti eltérés túlságosan nagy, akkor bekövetkezik az összeomlás.

A ciklikusan visszatérő tőzsdeválságok véleményünk szerint részben a tőzsde lényegéből adódnak. „A tőzsde mint kacér nő” metafora megfejtése közelebb visz ontológiájának feltárásához annál, mintha csupán szűken gazdasági szempontból vizsgálnánk. Georg Simmel (1996, 11-24.) A KACÉRSÁG LÉLEKTANA című írásában a kacérságot a birtoklás és nem birtoklás közötti állapotként írja le. A kacér egyszerre mond igent és nemet, húz magához és lök el, emel fel és taszít a mélybe. Az elérendő cél növeli a hozzá vezető eszközök értékét, a csak remélhető győzelemhez vezető állapotokban átélhető élvezet nagyságát. A kacér nő hálójában vergődni azért izgalmas, mert könnyen bekövetkezhet, hogy „az előzetes élvezettel leszámított váltó talán mégsem lesz beváltható”. A kacér minden „áldozatát” felemeli (még akkor is, amikor a mélybe löki), hiszen a legunalmasabb fráterből is kalandort csinál, aki részesévé válik „a kiszámíthatatlan hatalmak kegyéért folytatott csábító játéknak”. „Abban a lelki magatartásban, amelyet a kacér nő idéz elő, mintegy megáll és rögzül a kockázatnak, a nyereség vagy a veszteség nemtudásáról való tudásnak ez az eudaimonisztikus értéke”. Nem csupán a tőzsde működése, hanem a jelenlegi válság egésze is jobban érthető a kacérság lélektana révén. Egyrészt a kacérság által előhívott kalandlehetőség (az USA-ban) arra indította a törvényhozókat, hogy a bankok szempontjából „nagykockázatú helynek” nyilvánítást diszkriminációnak minősítsék, és megakadályozzák. A „nyereség vagy veszteség nemtudásáról való tudás” eufóriájában a politikusok ezután nyomást gyakoroltak a bankvezetőkre, hogy hitelezzenek olyan helyeken is, ahol korábban a fokozott kockázat miatt nem tették. Másrészt tovább emelte a tétet a szeptember 11-i al-Kaida támadást követően a Fed azon döntése, hogy rengeteg pénzt áramoltattak a gazdaságba, a gazdasági recesszió elkerülésére. A gazdaságba beáramló „olcsó pénz” miatt bárki kacérkodhatott azzal a gondolattal, hogy lakáshiteleket vegyen fel. Harmadrészt egyre kockázatosabbakká váltak az eredetileg éppen hogy kockázatkezelésre kitalált „pénzügyi innovációk”, a derivatív vagy strukturált ügyletek. A világméretű eufória vége annak fájdalmas tudomásulvétele, hogy „az előzetes élvezettel leszámított váltót” nem lehet beváltani.

Mentofaktúra folyóirat

-filozófia és Coaching

<http://www.mentofaktura.hu>

Kádár Caling

Adalékok a fogyasztói lét
ontológiájához

Dr. Kollár József- Dr. Rusznák
Tamás

Coach képzés

<http://www.szervezetepites.hu>

Boldogságtréning

<http://www.acoach.hu>

Szovjet hiperrealitás

Amerika mint hiperrealitás Castells (2007, 147.) szavaival a „kapitalizmus rekapitalizációja”, ami a piacoknak az 1980-as és 1990-es években végbement deregularizációjára és a vezetés rugalmasságára épül. Jellegzetessége, hogy az „új gazdaság” és a hagyományos egyre jobban elszakad egymástól: az előbbiben nőnek, utóbbiban csökkenek a bérek. Amerika kétarcú országgá vált, növekedett a gazdasági polarizáció. A Szovjetunió összeomlása szintén erre az időszakra esik. Castells (2007, 19-84.) szerint azért következett be, mert nem volt képes az ipari társadalmi formát az információsra cserélni. Pedig egy olyan országról beszélünk, amely a világ harmadik legnagyobb ipari hatalmaként működött, és az energiaforrások, valamint a nyersanyagok terén önellátó volt. A felbomlás okai az etatizmusban és az iparosítás torzulásaiban keresendők, amik lehetetlenné tették az információs társadalomba való átmenetet. A hiperrealitás amerikai verzióját a profit-, míg a szovjetét a hatalommaximalizálás konstituálja. A szovjet típusú hiperrealitásban az árak számviteli eszközök, amiknek semmi közük a kereslet-kínálat relációhoz. A hiperrealitás szovjet verzióját nem a fogyasztás mátrixa, hanem a központi tervezés tartotta mozgásban. A Goszplan (Állami Tervbizottság) meghatározta a gazdasági célokat, és a végrehajtás módját. Még fontosabb feladatot töltött be az Gosznab (Állami Anyag- és Eszközellátási Igazgatóság), amely az ország összes gazdasági tranzakcióját felügyelte, vagyis „kézben tartotta a hiányt”. A Goszbank (központi bank) jelentéktelen szerepet játszott a gazdaságban, hiszen a Goszplan döntései determinálták a hitelek és pénz körforgását. Az amerikai hiperrealitás tehát a termeléstől olykor elszakadó fogyasztásé, míg a szovjet hiperrealitás a hiány mátrixa. A „hiány kézben tartása” a szimuláció magaskiskolája, hiszen nem könnyű kézbe venni aztán évtizedekig tartani a semmit. Ha a fogyasztói lét ábrázolásának eszköze a hiperrealizmus, akkor a szocializmus által gerjesztett hiányé a szocialista realizmus. A mi olvasatunkban a szocialista realizmus a hiány tükrözése. Például úgy tükrözi a kommunista szombatok gigászi munkájával előállított hiányt, mintha az valami nagyszabású, a jövőt megalapozó eredmény lenne. A hiánygazdaságban a „szocialista realista” vállalatok elszakadnak a valóságtól, vagyis semmibe veszik a költségvetési korlátokat, érzéketlenné válnak az árak, a kamatok, a költségek iránt.

A „hiánykultúrában”, bizonyos értelemben, mindenki a hiány növelésén fáradozik, még az is, aki a hiányellenes identitások jelenvalóságát hiányolja. Lényegi ismérve az autonóm döntések hiánya. A semmi termelésének szabadsága a közszférában teljesedik ki: a keresésnek a lemondás által generált mátrixában mindenki „szabadon dönthet” arról, hogy mely vágyott javakról és szolgáltatásokról mond le, vagyis, hogy mire nem költené a pénzét. A lemondás heteronómiáját a hiánygazdaság lényegéből adódóan, a gyakorlatban senki sem képes korlátozni: azt nem vesszük meg, amit szabad akaratunkból választanánk, és azt nem választjuk, amiről úgy érezzük, hogy szükségünk lenne rá. A közszféra ontológiáját (vagyis a

Mentofaktúra folyóirat
-filozófia és Coaching

<http://www.mentofaktura.hu>

Kádár Caling

Adalékok a fogyasztói lét
ontológiájához

Dr. Kollár József- Dr. Rusznák
Tamás

Coach képzés

<http://www.szervezetepites.hu>

Boldogságtréning

<http://www.acoach.hu>

van-t) a lemondás különféle rítusai, ünnepei, szimbólumai kapcsolják össze a heteronóm döntések (a kell) világával. A hiány össznépi generálása látszólag értelmet ad a köznek, és felértékeli azt, a közszféra pedig a hiánytermelés rítusain keresztül megalapozza a heteronóm döntéseknek teret adó mátrixot.

A szocialista realizmus az általa megalkotott „valóságot” tükrözi. „A proletariátus élcsapatának »szemével« kell néznie és ábrázolnia a világot”, hogy objektíven tudja megragadni azt (Kurahara, 1970, 50.). Ahhoz, hogy „forradalmi módon” reprezentálja a realitást, a valóság objektív dialektikáját kell feltárnia. „Ez a dialektika az összes pozitív eszme elvetésében nyilvánult meg, hiábavalóságuk, hamisságuk, és illuzórikusságuk föltárásában, úgy, hogy még kísérlet sem történt a »hamisság« lehántására” (Epstejn, 2001, 52.). Az objektív dialektika tehát az a hiány, amit a szocialista realizmusnak tükröznie kellett, és világtörténelmi szerepéből adódóan tükrözött is. A szocialista realizmus tehát egy minden egyéb eszmét fekete lyukként elnyelő eszme, azaz az objektív dialektika gyártásának és ábrázolásának az eszköze. A proletariátus élcsapatának nézőpontjából feltárul a szocialista típusú hiperrealitás.

Ennek a hiperrealitásnak az ábrázolására tett kísérletet az 1970-es és 1980-as évek szovjet alternatív művészeti irányzata a szoc-art. A szoc-art a szocialista realizmus és a pop-art összevonásából származó címke. Módszerük hasonló az amerikai hiperrealista festészetéhez, illetve a pop-artéhoz: kinagyították, eredeti kontextusukból kiszakították az ideológiai és ábrázolási kliséket. Művészetükben a szocialista realizmust mint önmagát torz módon tükröző tükröt ábrázolták. Vitalij Komar és Alexandr Melamid a NOSZTALGIKUS SZOCIALISTA REALIZMUS című ciklusukban (1981-1983) a szocialista realizmust használták a szocialista realizmus felszámolására.

Magyar hiperrealitás

A Kádár-rendszernek mint hiperrealitásnak a központi, konstitutív fogalma az ellenforradalom volt, amely az objektív dialektika univerzális eszméje révén nyert megalapozást. Lenin A BALOLDALISÁG A KOMMUNIZMUS GYERMEKBETEGSÉGE című könyvében a balos és a jobbos elhajlók elleni kétfrontos harcban vetette be látványosan az objektív dialektika csodafegyverét. Az objektív dialektika olyan szimulakrum, amely a valóság helyett áll, ezért nem lehet se ellene, se mellette érvelni. A dialektikusan megalapozott szocialista realitás és a szocialista realizmus által visszatükrözött dialektika ördögi köréből nincsen mód kitörni: halálos csapda. 1956-ot követően Kádár a jól kitaposott lenini úton haladt előre, amikor vállalta a kétfrontos harcot, mely mögött az objektív dialektika erős ontológiája áll. „Ami a Nagy Imre-kérdést illeti [...], hogy ne tendenciózusan összeállított tények alapján vitatkozzunk, hanem az igazságot képviseljük - ezzel nehéz egyetérteni. [...] Tendencia nélkül? A marxizmus-leninizmus álláspontjában mindig van tendencia. Egyet kell érteni, hogy azzal a tendenciával tárgyaljunk, hogy leplezzük le, de természetesen a való

Mentofaktúra folyóirat

-filozófia és Coaching

<http://www.mentofaktura.hu>

Kádár Caling

Adalékok a fogyasztói lét
ontológiájához

Dr. Kollár József- Dr. Rusznák
Tamás

Coach képzés

<http://www.szervezetepites.hu>

Boldogságtréning

<http://www.acoach.hu>

tényekre támaszkodva leplezzük le azt a káros tevékenységet, amit folytattak. [...] Mi természetesen nem a régi módszerekkel akarunk dolgozni, de a választás nem rajtunk múlik. [...] Kell legyen objektivitás, és ebben a kérdésben nem követjük a régi módszereket, a tényeknek valódiaknak kell lenni, amelyet mondunk. (Idézi Kalmár, 1998, 27.)

Kádár itt a kétfrontos harc szellemében fogalmaz, a marxizmus-leninizmus álláspontja, a dialektikus materializmus az a sziklaszilárd valami, ahonnan kibillenthető egyensúlyából a Rákosi-Gerő-klika, illetve a Nagy Imre-csoport, vagyis a balos elhajlók, és a jobbos ellenforradalmárok. A dialektikus szemlélet az, ami lehetővé teszi az objektív igazság, és a tendenciózus marxista-leninista álláspont összebékítését. A „dialmat” varázs-metafizikája révén lehetővé válik az a bravúr, hogy egyszerre legyen valaki univerzalista és relativista. A háttérben az az előfeltevés bujkál, hogy proletariátus élcsapatának nézőpontjából ábrázolt világ szükségképpen objektív, mivel a történelmi szükségszerűség ezt az osztályt választotta ki arra, hogy az objektivitás letéteményese legyen. A Kádár-rendszert ez az érvelés legitimálta harminchárom évig, nem véletlen, hogy Nagy Imrének és társainak az újratemetése vetett szimbolikusan véget neki.

A Kádár-korszak folyamatos reformjai elsősorban a „terv és a piac összeegyeztetésére” irányultak (vö. Szalai, 2007, 81.). Ennek az erőfeszítésnek a csúcsteljesítménye az 1968-as új gazdasági mechanizmus, mint a hiperrealitás és a valóság közelítésére tett végső, bukásra ítélt kísérlet. A Kádár-rendszernek mint szimulakrumnak az egyensúlyban tartására „(...) soha-nem-volt új jogi konstrukciók láttak napvilágot, amelyek egyazon paragrafussal szavatolták a foglalkozási viszony folyamatosságát annak több éves szüneteltetése mellett; olyan új ösztönzők kerültek bevezetésre, amelyek tömegeket segítettek hozzá a szocialista szervezetek fennhatóság alóli kivonuláshoz azok pillanatokra sem szűnő ellenőrzési hatáskörének megtartása mellett” (Szalai, 2007, 83.). A „terv és a piac összeegyeztetésének” egyik fő eszközévé a szociális redisztribúció, ezen belül a társadalombiztosítás vált. A társadalombiztosítási reformok kikapukként szolgáltak a második gazdaság felé, gyakran ezen keresztül távoztak eleink angolosan ebbe a csendes kivonulást biztosító hiperrealitásrészbe. Bevett gyakorlatként egy gyárigazgató a vállalat időszakos leállása esetén táppénzre küldeti dolgozóit az üzemorvossal málnaszedés idején, viszont ha nincs szerencséje, akkor ezen akciójáért fegyelmit is kaphat. A hiány termelésének szabadsága a második gazdaságban teljeseedik ki: „a spontán modernizáció” ezen mátrixában a bővülő „kommunális és lakás-infrastruktúra, a munkaintenzív mezőgazdasági kultúrák vagy a lakossági szolgáltatások” azt az illúziót keltették, hogy a második gazdaság az elsővel szemben nem a hiány termelésének terrénuma. (Szalai, 2007, 87.)

A magyar képzőművészek közül ezt a hiánykultúrát a legradikálisabban és a leghatásosabb módon (a hetvenes évek elejére az informeltől a pop-arton keresztül a konceptuális

Mentofaktúra folyóirat

-filozófia és Coaching

<http://www.mentofaktura.hu>

Kádár Caling

Adalékok a fogyasztói lét
ontológiájához

Dr. Kollár József- Dr. Rusznák
Tamás

Coach képzés

<http://www.szervezetepites.hu>

Boldogságréning

<http://www.acoach.hu>

művészetig eljutó) Tót Endre dekonstruálta (Kollár, 2003). Az 1971-ben művészkönyvként megjelentetett MEG NEM FESTETT KÉPEIM című „sorozat” egy olyan katalógus, melyben üres négyzetek és téglalapok találhatóak, melléjük írva a valódi, azaz a soha el nem készült képek méretei. A Meg nem festett képeim tehát a nagy munkával létre nem hozott képek katalógusa, melyben a valódi, azaz meg nem festett képek reprodukciói láthatók. Alkotása a hiányt tükrözni próbáló szocialista realizmus hiábavaló erőfeszítését „reprezentálja”, csak úgy, mint a hetvenes éve végén Esterházy Péter korszakos műve: a TERMELÉSI-REGÉNY. A történet egy szocialista intézetben, a hiány termelésének kellős közepén nem játszódik. Az EGRI CSILLAGOKból származó idézetek keverednek Tisza István és Rákosi Mátyás egymást tükröző alakjával, az „ántivilág” életképeivel, a szocialista realizmus reprezentációs technikáinak különféle korszakbéli variánsaival stb. Esterházy regényét retrospektív módon nevezhetjük szoc-art műnek, mivel elképesztő leleményességgel keveredik benne az amerikai és a szovjet-magyar hiperrealitás. Mindez explicit formában is tetten érhető: hiszen a kéthüvelyknyi Gregory Peck elvtárs és a szőszke Marilyn Monroe együtt termeli a semmit, építi a szocializmust Tomcsányi elvtárral és a többiekkel. A regény szervező elve a dialektikus materializmussal mint bullshittel (magyarul: baromsággal) való önfeledt játék: „Te! Te... másodgenerációs kommunista!, fúj megint a KISZ-titkár puritánul” (Esterházy, 1979, 93.). A magyar történelem alakjai, korszakai és beszédmódjai csupán a semmi termelésének alapanyagául szolgálnak. Ezeket a különféle beszéd- és illúziógenerátorokból kisserelt alkatrészeket a szerző a termelési regény termelése során egyetlen, bár több alrendszerből álló hipervalósággá szereli össze. Érdekes Esterházy perspektívájából nézni Magyarországot: két hiperrealitás és a valóság elképesztő, karneváli keveredéseként.

Nosztalgikus szocialista realizmus

A távoli Amerikában élő filozófiaprofesszor és kritikus, Arthur Danto a pop-art lényegének megragadását egy köznapi élménye bemutatásával kezdi. Felidézi azt a szituációt, amikor valamelyik amerikai város útkereszteződésében egy használtautó-piac mellett téblábolt, mely merész betűkkel írt műanyag zászlókkal hirdette az eladásra szánt autók elképesztő tulajdonságait és iszonyatosan alacsony árait. A következő sarkon üzemelő önkiszolgáló benzinkút teli tartályokkal várta a régi és új autótulajdonosokat, a harmadik sarkon egy szupermarket kirakata vonzotta az eltévedt filozófus tekintetét. Miközben cégjelzésekkel ellátott kamionok száguldoztak el mellette, a lehúzott ablakú autókban bömbölt a zene, villogtak a fények, azaz „a pop mámorítóan megváltotta a világot”.²

Egyikünk hároméves gyerekét augusztus 20-a hajnalán élete első kruppos köhögése miatt orvosi ügyeletre, majd onnan egy budai kórházba kellett vinni. Az egyetlen tárva-nyitva hagyott kapun behajtottunk a vaksötét kórházudvarra, ahol (fény és eligazító táblák híján) csak elképesztő nehézségekkel találtuk meg a gyerekosztályt. Az osztályon éppen egy mentőssel polemizált két nővér arról, hogy

Mentofaktúra folyóirat

-filozófia és Coaching

<http://www.mentofaktura.hu>

Kádár Caling

Adalékok a fogyasztói lét
ontológiájához

Dr. Kollár József- Dr. Rusznák
Tamás

Coach képzés

<http://www.szervezetepites.hu>

Boldogságtréning

<http://www.acoach.hu>

milyen papírokat kell kitölteni valamihez. Velünk hosszú ideig egyáltalán nem vették fel a kapcsolatot, amikor megpróbáltuk, akkor megkértek, hogy ne lépünk be az irodába, majd ők szólnak. Aztán, miután aláírták velünk, hogy elfogadjuk, miszerint nem tudnak semmilyen feltételt biztosítani (alvás, evés), kegyesen megengedték, hogy a feleségem az elkövetkező napokban helyettük ellássa a gyereket. A kórházi személyzettől a továbbiakban is csupán informálisan tudtunk meg bármit is a kezelésről, ott tartózkodásunk idejéről. Másnap, augusztus 20-án ide-oda tologattuk a gyereket a kórház lepusztult, sivár, húsz évvel korábbról itt felejtett installációnak tűnő udvarán. Pontosabban a kórház egész területe és személyzete önmaga szimulakrumaként funkcionált, vagyis „a szocialista realizmus szelleme megváltotta a világot”.

A fenti kórkép alapján, ha kórház-metaphorát összekapcsoljuk a jelenlegi válsággal, akkor megalapozottnak tűnhet a miniszterelnök hónapokkal ezelőtt elhangzott gondterhelt kijelentése: „fájni fog”. Egyébként az IMF április 20-án megjelent anyaga a várható banki veszteségekről ugyancsak úgy fogalmaz, hogy: „még hathatós kormányzati gazdaságpolitikák esetén is lassú és fájdalmas lesz a talpraállás”. Az adott helyzetben nem csoda, hogy gyakoriak a kórházzal, betegséggel, fájdalommal kapcsolatos metaforák. Pedig, és ezt erőteljesen hangsúlyoznunk kell, a válság, krízis - önmagában - nem betegség. Sőt, fájdalmat sem csak betegség okozhat. A betegségre gyógyírt jelentő, a gyógyuláshoz, kilábaláshoz vezető gyógyszer, gyógymód alkalmazása is járhat fájdalommal. Fájdalmas lehet egy - életmentő, elkerülhetetlen - műtét, egy foghúzás is, sőt fájdalmas a szülés, mely egy új élet világra hozatala. Az „életmentő műtét” metafora már meg is jelent a gazdaságban és a politikában. Csakhogy ez a kép némiképp pontatlan, vagy legalábbis áttételes, mert a „műtét” nem azon (tudniillik nem az embereken) történik, hanem a gazdaságon, fájni viszont az embereknek fog. Ehhez a nyelvi fordulathoz csatlakozik - időrendben meg is előzte - a „megszorítás”, ami viszont nem implikálja közvetlenül az életmentő műtétet. Bár műtétnél is alkalmaznak érszorítót vagy egy súlyos sebesülésnél „szorítókötést”. Mindenesetre, ha (meg)szorítanak, az többnyire fáj. Ráadásul a szorítás nemcsak fájdalmas, hanem, mivel le-, meg- vagy elszorít, akadályoz a mozgásban, a kibontakozásban, tehát többnyire kellemetlen, korlátozó, negatív érzetet keltő cselekvés. Olyan képzetek jutnak róla az eszünkbe, mint a szocialista realista „nadrágszív húzás”. Azonban, ha az „életmentő műtét” metaforánál maradunk, az életmentő beavatkozásnak a XXI. században nem fogalmi eleme a fájdalom. A fájdalom rendkívül megviseli a szervezetet (úgy a testet, mint a lelket, illetőleg a szellemet), és emiatt rontja a felépülés esélyét, illetőleg lassítja a gyógyulást. Ráadásul, az emberi mivolt megőrzéséhez is rendkívül fontos a megfelelő fájdalomcsillapítás alkalmazása. A fájdalom, különösen az erős fájdalom ugyanis eluralkodik az emberen, figyelmét magára (a fájdalomra) fókuszálja, és akadályozza abban, hogy cselekvő, aktív résztvevője legyen saját gyógyulásának. Ezért a jó orvos, aki a betegre mint emberre és nem mint a „gyógyítás tárgyára” tekint, törekszik a hatékony fájdalomcsillapításra, illetőleg arra, hogy ne okozzon nagyobb fájdalmat, mint az elkerülhetetlenül szükséges.

Mentofaktúra folyóirat

-filozófia és Coaching

<http://www.mentofaktura.hu>

Kádár Caling

Adalékok a fogyasztói lét
ontológiájához

Dr. Kollár József- Dr. Rusznák
Tamás

Coach képzés

<http://www.szervezetepites.hu>

Boldogságréning

<http://www.acoach.hu>

Ennél a képnél maradva, a gyors gyógyuláshoz nagyon fontos az is, hogy a beteg releváns, pontos, érthető információt kapjon állapotáról (helyzetéről) és a gyógyulással kapcsolatos kilátásairól egyaránt. (Talán nem tévedünk, ha azt feltételezzük, hogy mind a fájdalomcsillapítás, mind a releváns tájékoztatás területén a magyar „egészségügynek” még vannak mozgósítható tartalékai...) Érdemes megvizsgálni azt a lehetőséget is, hogy mi történne, ha az időleges jövedelemcsökkenést (is) eredményező gazdasági, költségvetési lépéseket nem a „fájdalomhoz” kötnék. Az effajta „átkeretezésnek” (ami ráadásul nem kerül semmibe) társadalmi méretekben óriási hozadéka lehetne. A „gazdaság mint kacér nő” metafora például legalább olyan vonzó módon mutatná be a problémát, mint a szadomazochisták számára a „fájni fog”.

A „Fájni fog!” magyar verziójával az a baj, hogy a szoc-art által kifaragott ideológiai és ábrázolási klisék egyik mintapéldánya. A mi olvasatunkban addig tényleg fájni fog, amíg a két hiperrealitás közé szorult valóságos Magyarország ki nem szabadul ebből a satuból. Írásunk célja az volt, hogy világossá váljék a magyar válság sajátossága, és az, hogy néhány kormányintézkedés, de akár maga Neo sem szabadíthat ki bennünket a „fogyasztás és hiány” mátrixából. Csak reménykedhetünk benne, hogy a nem túl távoli jövőben egy képzeletbeli kurátor az országnyi installációnak a „Nosztalgikus szocialista realizmust” címet adhatja majd.

Felhasznált irodalom

Baudrillard, Jean (1996a): A SZIMULÁKRUM ELSŐBBSÉGE. In: TESTES KÖNYV I. Ictus-JATE, Szeged, (szerk. Kiss Attila, Kovács Sándor et al.) 161-193. o.

Baudrillard, Jean (1996b): AMERIKA, Magvető, Budapest

Castells, Manuel (2007): AZ ÉVEZRED VÉGE, Gondolat-Infonia, Budapest

Epstejn, Mihail (2001): A POSZTMODERN ÉS OROSZORSZÁG, Európa Kiadó, Budapest

Esterházy Péter (1979): TERMELÉSI-REGÉNY, Magvető, Budapest

Kalmár Melinda (1998): ENNIVALÓ ÉS HOZOMÁNY, Magvető, Budapest

Kollár József és tsi. (2003): ENDRE TÓT, ÚJ MŰVÉSZET, Budapest

Kurahara Korehito (1928/1970): ÚT A PROLETÁR REALIZMUSHOZ. In: (szerk. Köpeczi Béla) A SZOCIALISTA REALIZMUS II. Gondolat, Budapest

Simmel, Georg (1996): A KACÉRSÁG LÉLEKTANA, Atlantisz, Budapest

Soros György (1999): A GLOBÁLIS KAPITALIZMUS VÁLSÁGA, Scolar, Budapest

Szalai Júlia (2007): NINCS KÉT ORSZÁG...? Osiris, Budapest

¹ K. J.: ANDY Warhol a szárnyas fejdvdász,, Balkon, 2000. JÚLIUS

² LÁSD M. F.